

Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu ile İlişkisi

• ŞennurTUTAREL-KIŞLAK* • Fazlı ÇABUKÇA

Özet

Bu çalışmanın amacı, demografik değişkenler ile empatinin evlilik uyumunu yordamadaki katkılarını araştırmak ve cinsiyete bağlı olarak empati puanları arasında fark olup olmadığını belirlemektir. Bu nedenle 150 evli kişiye (75 kadın, 75 erkek) Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) ve Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ) uygulanmıştır. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre, evlilik uyumunu yordayan anlamlı değişkenin empati olduğu belirlenmiştir. Bu durumda empati ile ilişkinin niteliği birbiriyle olumlu olarak bağlantılı görünmektedir. Empati puanlarının cinsiyete bağlı olarak değişmediği de belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, diğer araştırma bulguları çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Evlilik uyumu, empati, demografik değişkenler

Summary

The Relationship among Empathy, Demographic Variables and Marital Adjustment

The purpose of this study was to investigate demographic variables and empathy in predicting marital adjustment and to examine the difference between men and women in terms of empathy scores. Empathic Tendency Scale and Marital Adjustment Test were administered to 150 married people (75 women and 75 men). Hierarchical regression analysis indicated that empathy significantly predicted the marital adjustment, so empathy and relationship quality are positively associated. In addition, t test result yielded that empathy scores were not significantly different in terms of gender. The findings were discussed in the context of literature.

Key words: Marital adjustment, empathy, demographic variables

(*) Y. Doç. Dr., A.Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Bölümü

(**) Bu makale danışmanlığını Y.Doç.Dr.Şennur Tutarel-Kışlak'ın yaptığı, Fazlı Çabukça'nın (2000) yürüttüğü lisans tez verilerine dayanmaktadır.

Empati, bir insanın kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun düşüncelerini doğru olarak anlama, duygularını hissetme ve bu durumu ona anlatma sürecidir. Bugün üzerinde uzlaşılan bu tanım, Rogers'ın 70'li yıllarda ulaştığı empati tanımıdır (Dökmen, 1999). Diğer bir ifade ile empati, bir başkasının ayakkabılarını giyebilmek ve onlarla hissetmektir, ancak o kişiyle birlikte üzülme yani sempati duymak değildir. Empati içgörüyü içerir; birisine empati duyabilirsiniz, o insanın niye öyle davrandığını daha iyi anlayabilirsiniz. Empati otomatik bir tepki değildir, zihinsel ve duygusaldır. Diğer bir insanı anlamak için sabır ve gerçekten istemek gerekmektedir (Donahue, 1997).

Empatinin varlığının tutum ve davranışlar üzerinde yararlı, yokluğunun ise olumsuz etkileri vardır. Empatinin yardım davranışını arttırdığı da belirlenmiştir (Batson ve ark., 1997; Dökmen, 1994). Stephan ve Finlay'e (1999) göre, empati olumlu sosyal davranışa yol açarken, empatinin yokluğu antisosyal davranışlara neden olmaktadır.

Empatik anlayış her zaman kişilerarası alan içinde oluşur. Kişilerarası etkileşim her iki yönde bilgi ve duyguların akışını içerir, bu da karşılıklı geribildirim süreçlerini güçlendirip, anlayışı artırır (Starcevic ve Piontek 1997). Shamasundar'a (1999) göre, empati bireyin diğerini anlamasına yardım eder. İki empatik birey dili fazla kullanmadan, birbirini kolayca ve etkili bir şekilde anlayabilir. Empati karşılıklı olarak, diğerinin duygu durumuna açık olmaya hazır oluş ve kişilerarası ilişkideki 'çok yakın olma' (intimacy) ile bağlantılıdır. Rampage'ye (1994) göre, çok yakın olma; eşler arası eşitlik, karşılıklı yaşantılara empati kurma, anlam ve eylem işbirliğini istemeye dayalıdır. Sosyal açıdan çok yakın ilişki adını alan söz konusu ilişki, kısmen terapi ilişkisini de anlamlı ve yararlı kılmaktadır (Shamasundar, 1999). Giblin'e (1996) göre ise, empati evlilik ve aile terapisinin kalbinde yer alır, kısaca etkili terapi için empati çok önemlidir.

Giblin'in (1996) aktardığına göre Mc Carthy (1992) empatiyi duyuş, biliş, imge, beceriye dayalı, yaşama karşı tutum veya eğilim gibi farklı öğelere ayırmaktadır. Pitchers'a (1999) göre, empati biliş-

sel ve duyuşsal öğeleri içermekte ve davranışsal tepki ile ifade edilmektedir. Bilişsel empati, zihinsel olarak diğer kişinin bakış açısıyla bakma (perspective), onun rolünü alma ya da diğerinin yerinde kendini imgeleme anlamını taşır (Giblin, 1996; Gladstein, 1983). Duyuşsal (affective) empati, diğer kişinin duygusuna aynı duygu ile karşılık vermektir (Gladstein, 1983). Pitchers (1994) empatiyi, 'bilişsel olarak diğerinin bakış açısını algılayıp, içindeki duyuşsal uyarılmayı tanımak ve bu algılarla artan güdülenme üzerine merhametli (compassionate) davranışsal tepkileri oluşturmak' şeklinde özetlemiştir. Davranışsal tepki vermenin iki yolu vardır. Bunlar; yüzümüzü, bedenimizi kullanmak ve sözlü olarak karşımızdakini anladığımızı ifade etmektir (Dökmen, 1999). Miller'a (2000) göre, zihinsel anlayıştan merhametli eyleme geçiş, ne çok az ne de çok fazla olmayıp, uygun dozda olmalıdır.

Evlilik uyumu ve olaylara eşin bakış açısıyla bakma arası ilişkiyi inceleyen araştırmalar vardır. Franzoi ve arkadaşları (1985) eşlerle çalışmış ve olaylara eşin bakış açısıyla bakmanın evlilikte yaşanan gerilimi azaltmada yardımcı olduğunu görmüşlerdir. Davis ve Oathout (1987), 264 romantik çift ile çalışmış ve olaylara eşin bakış açısıyla bakmanın eş doyumunu etkileyen çeşitli davranışların güçlü yordayıcısı olduğunu ortaya koymuşlardır. Long ve Andrews (1990) ise, bu durumun evlilik uyumunu anlamlı olarak yordadığını belirlemiştir. Ayrıca, evli kadınlar, hem kocaları hem de kendileri tarafından daha iyi rol alıcı olarak algılanmışlardır.

Karlsberg ve Karlsberg (1994) yaptıkları araştırmada, yakın ilişki ve duygulanım arasındaki bağın karşılıklı empati ile arttığını ve bunun duygusal açılımı başlattığını gözlemişlerdir. Olumsuz duyuşsal ifadenin, özellikle evlilik öncesi ilişkilerde yaşanan doyumla negatif yönde ilişkili olduğu da Smith ve arkadaşları (1990) tarafından belirlenmiştir. Uzunöz'e (1988) göre, çeşitli ileti düzeyleri arasındaki tutarsızlıklar arttıkça, kişilerarası ilişkilerde sorunların çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir.

USA Today Magazine (April,2000), empatinin insanların bağışlama ve unutmalarına yardımcı olduğuna ilişkin sonuçlar elde eden çalışmalara yer vermiştir. Makalede, doyumun yüksek olduğu evliliklerde, karşılıklı olarak incinme durumunda, özrün ardından, kırıncı olan eşin bağışlandığı ve bağışlamayı sağlayan şeyin ise empati olduğu vurgulanmaktadır. Everett'e (1998) göre, kişilerarası bağışlama bağlamındaki bağışlama süreçleri - empati, alçakgönüllülük ve bağlanma- çiftler arasında da vuku bulmaktadır.

Stephan ve Finlay'a (1999) göre, empati eğitimle artırılabilir. Long ve Angera (1999), romantik ilişki yaşayan 48 çifte on saatlik empati eğitimi vermişler ve altıncı ayın sonunda empatideki olumlu değişimin, ilişkiden alınan doyumla olan pozitif ilişkisini ortaya koymuşlardır.

Son yıllarda empati araştırmalarının sayısı azalmıştır. Duan ve Hill'in (1996) eleştirisine göre, bu durumun altında yatan neden,

Gladstein'in (1983) yayınladığı derlemede, empatinin terapötik işlevine yer verip diğer faktörlere dayanan çalışmaları desteklememesi yatmaktadır; ayrıca ilgili derlemede gelecekte yapılacak çalışmalara başarılı öneriler getirilememiştir. Duan ve Hill yeni empati çalışmalarına ihtiyaç olduğuna, örneğin kültürün empatik deneyimler üzerindeki rolünün ihmal edilmiş bir alan olduğuna değinmişlerdir.

Empati için durum böyleyken, literatürde evlilik doyumu üzerine pek çok çalışmaya rastlanmaktadır (Bkz. Bradbury ve ark., 2000). Ülkemizdeki çalışmalar incelendiğinde ayrı ayrı evlilik uyu mu (örn. Tutarel-Kışlak, 1997; Yıldırım, 1992; A.Binici, 2000; Fışiloğlu, 1992; Yılmaz, 2001) ve empati (örn. Dökmen, 1987; 1988; 1990; Pişkin, 1989; Ataşalar, 1996; Aydın, 1996; Alver, 1998; Eroğlu, 1995; Akçalı, 1991) üzerine yapılan çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır. Ceyhan (1993) ise, ana-babaların empatik eğilim düzeylerini araştırmış ve annelerin empatik eğilim düzeylerini daha yüksek bulmuştur. Bayram ve arkadaşları (1995) çalışmalarında, erkekler ve kadınlar arasında empati düzeyi açısından fark olup olmadığını araştırmış ve cinsiyet açısından anlamlı bir fark elde

edememişlerdir. Eşlerle çalışan Zubaroğlu (1996), çocuklu eşlerin iletişim biçimleri ve çatışmaları üzerine yaptığı araştırmasında çatışmayı çözen eşlerin, iletişimlerinde eşlerinin bakış açısını göz önünde bulundurabildiklerini belirlemiştir.

Bu araştırmanın amacı, eşlerin evlilik uyum düzeyini, empatik eğilim düzeyi ile yaş, cinsiyet, ev işini üstlenme, evlilik yılı, çocuk sayısı, iş, eğitim gibi demografik değişkenler açısından incelemektir. Ayrıca, cinsiyete bağlı olarak empati eğilim düzeyleri arasında fark olup olmadığı da araştırılmıştır. Türk kültüründen elde edilecek bulguları literatürde yer alan bulgularla karşılaştırmak hedeflenmiştir.

Yöntem

Denekler

Araştırmaya 75 evli kadın ve 75 evli erkekten oluşan toplam 150 denek gönüllü olarak katılmıştır. Denekler Ankara ve İzmir'de yaşamakta olup, seçkisiz olarak değişik SED'den, eğitim düzeyinden ve yaşlardan seçilmeye çalışılmışlardır. Deneklerin %49.3'ü ilköğretim ve lise mezunu, % 50.7'si üniversite mezunudur. Deneklerin %48.7'si ev işlerini çok, %40.7'si biraz, %10.7'si ise hiç üstlenmemektedir. %75.3'ü bir işte çalışmakta olup, %24.7'si çalışmamaktadır. Ortalama aylık gelirleri 465 milyondur. Deneklerin yaş, çocuk sayısı ve evlilik yılı ile ilgili ranj ve ortalamaları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1
Deneklerin Bazı Demografik Değişkenlerinin Ranj ve Ortalamaları

Demografik Özellikler	Ranj	Ortalama
Yaş	17-65	38.2
Çocuk sayısı	1-42	14
Evlilik yılı		
Veri Toplama Araçları		

Araştırmada veri toplama amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) ve Evlilikte Uyum Ölçeği'nden (EUÖ) yararlanılmıştır.

1. Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ). EEÖ Dökmen (1988) tarafından kişilerin günlük yaşamlarındaki empati kurma potansiyellerini ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Dökmen Ölçeği, kendisinin Aşamalı Empatik Sıralama Modeli'nin kuramsal temelinden geliştirmiştir. EEÖ likert tipi bir ölçek olup 5 basamaklı derecelendirme sistemiyle 20 maddeden oluşmaktadır (tamamen aykırı (1) oldukça aykırı (2) kararsızım (3) oldukça uygun (4) tamamen uygun (5)). Maddelerin yaklaşık yarısı kişilerin evet deme eğilimlerini ortadan kaldırmak için negatif olarak yazılmıştır. Bireylerin her bir madde için işaretlediği sayı kişinin o maddeye ilişkin puanını oluşturmaktadır. Puanlar yükseldikçe empatik eğilim düzeyi artmakta, puanlar düştükçe empatik eğilim düzeyi azalmaktadır.

Ölçek, 70 kişilik bir öğrenci grubuna üç hafta ara ile uygulanmış, her iki ölçümden elde edilen puanlar arasındaki korelasyon katsayısı .82 (test-tekrar test güvenilirlik katsayısı) bulunmuştur. Ölçeğin tek ve çift maddelerinden alınan toplam puanlar arasındaki güvenilirlik katsayısı ise .68 (iki yarım test güvenilirliği) olarak elde edilmiştir.

Dökmen, 24 kişilik üniversite öğrenci grubuna ölçüt bağımlı geçerlik korelasyon katsayısını belirlemek amacıyla, EEÖ ile Edwards Kişisel Tercih Envanteri'nin 'Duyguları Anlama' adlı alt ölçeğini uygulamış ve toplam puanlar arasındaki korelasyon katsayısını .68 olarak belirlemiştir.

2. Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ). Locke ve Wallace (1959) tarafından geliştirilen EUÖ 15 maddelik bir ölçektir. Hunt'ın (1978) ve Freeston ile Plechaty'nin (1997) puanlama sistemleri doğrultusunda, ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği Tutarel-Kışlak (1999) tarafından yapılmıştır. EUÖ bir genel uyum sorusu, olası anlaşma alanlarını ölçen sekiz soru ile çatışma çözme, bağlılık ve iletişimi ölçen altı soruyu içermektedir. EUÖ'nin iç tutarlık güvenilirliği .90, iki yarım test güvenilirliği .84, test-tekrar

test güvenilirliği .57'dir. Ölçüt bağımlı geçerlik korelasyon katsayısı ise -.54'dür. Ölçekte puanlar uyumsuzluktan uyumluluğa doğru artmaktadır.

İşlem

Uygulamada Kişisel Bilgi Formu, EEÖ ve EUÖ bir zarfa konmuş ve doldurulduktan sonra kapatılarak araştırmacılara geri iletilmiştir. Deneklerden isim alınmamış, eş olan deneklerin yanıtlarını birbirlerine göstermemeleri ve bu konuda tartışmalarını gerektiği yönergede vurgulanarak, doğru bilgi alma olasılığı artırılmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Araştırmada öncelikle örnekleme oluşturan evli kadın ve erkeklerin, cinsiyet açısından EEÖ toplam puanları arasında fark olup olmadığı araştırılmış ve kadınların toplam puanları ($x=75$) ile erkeklerin toplam puanları ($x=72$) arasında anlamlı fark elde edilememiştir ($t=1.65$, $p>.05$).

Araştırmanın amacı doğrultusunda yaş, cinsiyet, ev işini üstlenme, evlilik yılı, çocuk sayısı, çalışıp çalışmama, eğitim ve empatik eğilim düzeyinin evlilik uyumunu yordamada anlamlı katkılarının olup olmadığını incelemek amacıyla elde edilen verilere hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Hiyerarşik regresyon analizi yapılırken ilk aşamada demografik değişkenler, ardından araştırmada temel değişken olan empati eğilim düzeyi girilmiştir.

Demografik değişkenler ile empatik eğilim düzeyinden hangisinin evlilik uyumunun daha iyi yordayıcısı olduğu araştırılmış ve elde edilen değerler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi, empati evlilik uyumunu anlamlı olarak yordayan değişken olarak belirlenmiştir.

Tablo 2

Evlilik Uyumu Puanlarına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Analiz aşaması	Yordayıcı değişken	R	R2	Beta	F	t
1	Yaş	.20	.04	.17	.87	1.19
	Cinsiyet			.02		.19
	Ev işi			-.04		-.38
	Evlilik yılı			-.27		-1.72
	Çocuk sayısı			.09		1.02
	İş			.13		1.45
	Eğitim			.01		.07
2	Empatik eğilim	.51	.26	.48	6.18*	6.45*

*p<.01

Tartışma

Bu araştırmada, eşlerin evlilik uyumlarının yaş, cinsiyet, ev işlerini üstlenme, evlilik yılı, çocuk sayısı, iş ve eğitim düzeyleri gibi demografik değişkenler ile empati düzeyinin evlilik uyumunu yordayıp yordamadığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Ayrıca, cinsiyete bağlı olarak empati eğilim puanları arasında fark olup olmadığı incelenmiştir. Söz konusu nedenle yapılan t testi sonucunda, evli kadın ve erkeklerin empatik eğilim düzeyleri arasında fark olmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgu, annelerin empatik eğilimini daha yüksek bulan Ceyhan'ın (1993) bulgularını desteklemektedir. Ancak söz konusu bulgu, Bayram ve arkadaşları (1995) ile Riehl-Emde ve Willi'nin (1999) bulgularıyla örtüşmektedir. Riehl-Emde ve Willi'nin vurguladığı gibi, empatik eğilim düzeyleri arasındaki fark cinsiyete özgü olmak yerine daha çok çiftlere ya da evliliğe özgü olabilir.

Araştırmada ele alınan demografik değişkenlerin evlilik uyumunu yordamadığı belirlenmiştir. Kısaca, eşlerin evlilik uyumlarının evlilik yılı, çocuk sayısı gibi değişkenlerle bağlantılı olmadığı anlaşılmaktadır. Evlilik uyumunun çocuk sayısına bağlı

olarak değişmediğine işaret eden başka çalışmalar da mevcuttur. (Hoffman ve Levant, 1985; Fıfıloğlu, 1992). Bu durumda evlilik uyumu, ana baba rolü ya da karı koca rolünün çocuk sayısı ile farklılaşmadığı ve birbirlerinden ayrı işledikleri söylenebilir. Diğer demografik değişkenler için de durum aynıdır.

Analizin ikinci aşamasında yer alan araştırmanın temel değişkeni empati düzeyinin, evlilik uyumunu yordadığı belirlenmiştir. Simpson ve arkadaşlarının (1995) aktardığına göre, empatik anlayış ve ilişkinin niteliğinin olumlu olarak bağlantılı olduğuna dair kanıtların yanısıra (Kahn, 1970; Noller ve Ruzzene, 1991; Ruzzene, 1990), tersi kanıtlar da (Floyd, 1988; Gottman, 1979; Kowalik ve Gottlib, 1987; Sillars ve ark., 1984) mevcuttur. Sillars ve arkadaşlarına (1984) göre, eşler arasındaki tartışma odağı, ilişkiyi daha az tehdit eden, daha az çatışmaya yol açan bir konuya aradaki ilişki olumlu, ancak yüzleşilmesi gerekenler çok önemli, çatışmalı, tehdit edici konular ise aradaki ilişki olumsuz olmaktadır. Bu durumda araştırmamızın bulguları, empati ve evlilik uyumu ilişkisi arasındaki bağın olumlu yönde olduğuna işaret eden bulguları desteklemektedir.

Empatik anlayış ben-merkezcilikten uzak davranış anlamına da gelir (Akt. Dökmen, 1999).

Bencil güdü yüklenme boyutunun evlilik uyumu üzerindeki rolü Tutarel-Kışlak (1997) tarafından belirlenmiştir. Eşin bencil yönleri davranışlarına ne kadar az yansırsa -ki buna ne kadar empatik anlayışı yüksekse de denebilir- evlilik uyumu da buna bağlı olarak artmaktadır. Franzoi ve arkadaşlarının (1985), Davis ve Oathout (1987) ile Long ve Andrews'in (1990) ileri sürdüğü gibi olaylara eşin bakış açısıyla bakabilme yani empati kurma evlilik uyumunu anlamlı olarak yordamaktadır. Karlsberg ve Karlsberg'in (1994) belirttiği gibi empati duygusal açılımı başlatmakta ve incinme durumunda da empati devreye girerek başışlama süreçlerini harekete geçirip (Everett, 1998), doyumun yüksek kalmasını sağlamakta olabilir.

Zubaroglu'nun (1996) çalışması ve araştırma bulgusu, Türk Ailesinde de empatinin çatışmayı çözdüğüne ve evlilik uyumunu arttırdığına işaret etmektedir.

Genel olarak empati olumlu sosyal davranışlara ve tutum değişimlerine yol açmaktadır ve empati eğitimle artırılabilir (Stephan ve Finlay, 1999). Long ve Angera (1999) çiftlere verilen empati eğitiminden altı ay kadar sonra eşini daha empatik olarak algılayan eşlerin, ilişkilerinden aldıkları doyumun da arttığını belirlemiştir.

Giblin'in (1996) belirttiği gibi, etkili bir evlilik terapisi için empatinin önemi büyüktür. Eşlerin karşılıklı olarak empati kurmalarını sağlamaya çalışmak eş terapilerinin önemli bir basamağıdır (Soylu ve ark., 1999). Araştırma bulgularına göre, yakın ilişki bağlamındaki empati ve uyumsuz eşlere verilecek empati eğitimi evlilik doyumunun, uyumunun artmasında önemli görünmektedir.

Kaynaklar

- Akçalı, F.Ö. (1991). Kaygı seviyesinin empatik beceriye etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul:Marmara Üniversitesi.
- Alver, B. (1998). Bireylerin uyum düzeyleri ile empatik becerileri arasındaki ilişkiler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Ataşalar, J. (1996). Üniversite öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine cinsiyet ve yaşlarına göre kendini açma davranışları.

- Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Aydın, A. (1996). Empatik becerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Azizoğlu-Binici, S. (2000). Psikolojik yardım için başvuruda bulunan ve bulunmayan evli çiftlerin evlilik ilişkilerini değerlendirmelerinin karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Batson, C.D., Sager, K., Garst, E., Kang, M., Rubchinsky, K. And Dawson, K.(1997). Is empathy-induced helping due to self-other merging? *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 495-509.
- Bayram, C, Şimşek, E. U., Dilbaz, N. (1995). Üç farklı meslek grubunda empatik beceri düzeylerinin karşılaştırılması. *Kriz Dergisi*, 3(1-2), 205-207.
- Bradbury.T.N., Fincham, F.D. and Beach, S.R.H. (2000). Research on the nature and determinants of marital satisfaction: A decade in Review. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 964-980.
- Ceyhan, A.A. (1993). Ana-babaların empatik eğilim düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi.
- Davis, M.H. and Oathout, H.A. (1987). Maintenance of satisfaction in romantic relationships: Empathy and relational competence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(2), 397-410.
- Donahue, M.C. (1997). Empathy: Putting yourself in another person's shoes. *CurrentHealth*, 2, 24(3), 22-25.
- Dökmen, Ü.(1987). Empati kurma becerisi ile sosyometrik statü arasındaki ilişki, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20, 183-207.
- Dökmen, Ü.(1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*,21(1 -2), 155-190.
- Dökmen, Ü.(1990). Yeni bir empati modeli ve empatik becerinin iki farklı yaklaşımla ölçülmesi. *Psikoloji Dergisi*, 7(24), 42-50.
- Dökmen, Ü. (1999). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. İst: Sistem Yay.
- Duan, C. and Hill, C. E. (1996). The current state of empathy research. *Journal of Counseling Psychology*, 43(3), 261-274.
- Eroğlu, N. (1995). Empatik eğilim düzeyleri farklı annelerin çocuklarının uyum ve başarı düzeyleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Everett, L. (1998). An empathy-humility-commitment model of forgiveness applied within family dyads. *Journal of Family Therapy*, 20(1),59-77.
- Fişiloğlu, H.(1992). Lisans üstü öğrencilerinin evlilik uyumu. *Psikoloji Dergisi*, 7 (28), 16-23.
- Franzoi, S.L, Davis, M.H. and Young, R. D.(1985).The effects of private self-consciousness and perspective taking on satisfaction in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(6), 1 584-1 594.

- Freeston, M.H., Plechaty, M. (1997). Reconsideration of the Locke-Wallace Marital Adjustment Test: Is it still relevant for the 1990's? *Psychological Reports*, 81, 419-434.
- Giblin, P. (1996). Empathy: The essence of marriage and family therapy? *Family Journal*, 4(3), 229-236.
- Cladstein (1983). Understanding empathy: Integrating counseling, developmental, and social psychology perspectives. *Journal of Counseling Psychology*, 30, 467-482.
- Haley, J. (1988). *İletişim. Psikolojik Sorunlar ve Psikoterapi* (Çev.A.Uzunöz). Ankara: Çark Kitabevi Yay.
- Hoffman, SR and Levant, RF. (1985). A comparison of childfree and child-anticipated marriage couples. *Family Relations*, 34(2), 197-203.
- Hunt, R.A. (1978). The effect of item weighting on the Locke-Wallace Marital Adjustment Scale. *Journal of Marriage and the Family*, 40, 249-256.
- Karlsberg, J.A. and Karlsberg, R.C. (1994). The affectionate bond: the goal of couple-centered therapy. *The Journal of Humanistic Psychology*, 34(1), 132-142.
- Locke, H.J., Wallace, K.M. (1959). Short marital adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and Family Living*, 21, 251-255.
- Long, E. and Andrews, D. (1990). Perspective taking as a predictor of marital adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 126-131.
- Long, E.C.J. and Angera, J. (1999). Understanding the one you love: A longitudinal assessment of an empathy training program for couples in romantic relationships. *Family Relations*, 48(3), 235-243.
- Miller, H. M. (2000). A dose of empathy. *Reading Teacher*, 54 (4), 380-382.
- Pişkin, (1989). Empatik kaygı ve çatışma eğilimi arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(2), 775-784.
- Pithers, W.D. (1994). Process evaluation of a group therapy component designed to enhance sex offenders' empathy for sexual abuse survivors. *Behavior, Research and Therapy*, 32, 565-570.
- Pithers, W.D. (1999). Empathy. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(3), 257-285.
- Rampage, C. (1994). Power, gender and marital intimacy. *Journal of Family Therapy*, 16, 125-137.
- Riehl-Emde, A. and Willi, J. (1999). 'Is his marriage also her marriage?'¹ -An old question in a new light. *System Familie*, 12(3), 132-138.
- Sillars, A.L.; Pike, G.R.; Jones, T.S. and Murphy, M.A. (1984). Communication and understanding in marriage. *Human Communication Research*, 10, 317-350.
- Simpson, JA, Leke, W and Blackstone, T (1995). When the head protects the heart: Empathic Accuracy in dating relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 629-641.
- Smith, D.A., Vivian D. And O'Leary, K.D. (1990). Longitudinal prediction of marital discord from premarital expressions of affect. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 58(6), 790-799.
- Soylu, M.L., Uğuz, Ş. ve Levent, B.A. (1999). Davranışçı sistemik eş terapileri: Vaka sunumu. 3P {Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji} Dergisi, 7(4), 290-297.
- Starcevic, V. and Piontek, CM. (1997). Empathic understanding revisited: Conceptualisation, controversies, and limitations. *American Journal of Psychotherapy*, 51(3), 317-328.
- Stephan, W. C. and Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 55(4), 729-747.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1997). Evlilik uyumu ile nedensellik ve sorumluluk yüklemeleri arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 12(40), 55-65.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1999). Evlilik Uyum Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması. 3P (Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji) Dergisi, 7(1), 50-57.
- USA Today Magazine (2000). Empathy helps people forgive and forget, 128(2659), 15-17.
- Yıldırım, İ. (1992). Evli bireylerin uyum düzeylerini etkileyen bazı etmenler. *Yayınlanmamış Doktora Tezi* Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum, anne-baba tutumu ve benlik algısı arasındaki ilişkilerin gelişimsel olarak incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 16(47), 1-24.
- Zubaroğlu, S. (1996). Türkiye'de çocuklu eşler arasında iletişim biçimleri ve iletişim çatışmalarının çözülmesi. IX. Ulusal Psikoloji Kongresi.